

Ящук В.В.,
начальник управління
Секретаріату Кабінету Міністрів України

РИНКИ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Досліджено питання сутності й ролі ринків фінансових послуг як складової системи економічного розвитку, як ефективного механізму залучення інвестиційних ресурсів у розвиток економіки. Розглянуто проблеми й перспективи розвитку та регулювання вітчизняного ринку фінансових послуг з урахуванням світових тенденцій.

The author investigates the essence and role of financial services markets as a component system of economic development and an efficient mechanism of attracting investment resources in the development of economy, and examines problems and perspectives of developing and regulating the national market of financial services with due account of world traditions.

Ключові слова: ринок фінансових послуг, фінансовий ринок, фондовий ринок, цінні папери, страховий ринок, регулювання, фінансові інститути, кредитні інститути, фінансові інструменти, інвестиції.

Сучасна ринкова економіка характеризується складною системою господарювання, в якій тісно взаємодіють суб'єкти господарювання та фінансово-кредитні інститути. На сьогодні одним із основних складових цього полісистемного утворення є ринки фінансових послуг. Ринок фінансових послуг як складова фінансової системи держави — це ефективний механізм перерозподілу фінансових ресурсів між окремими суб'єктами підприємницької діяльності, державою та населенням, між учасниками бюджетного процесу, міжнародними фінансовими інститутами. Розвиток світових ринків фінансових послуг доводить, що цей сегмент ринкової економіки відіграє провідну роль у забезпеченні економічного зростання, виступаючи механізмом акумуляції та перерозподілу вільних фінансових ресурсів.

На жаль, вітчизняний ринок фінансових послуг ще не став ефективним механізмом залучення капіталу в розвиток економіки країни, що зумовлює проведення наукових досліджень у цій сфері, пошук науково обґрунтованих шляхів розв'язання проблем і визначення перспектив його розвитку.

Питанням розвитку ринків фінансових послуг присвячено чимало наукових досліджень, зокрема, Є. Боброва, Н. Внукової, А. Загороднього, В. Корнеєва, Д. Леонова, О. Мозгового, В. Шелудько та багатьох інших. Утім, дослідження переважно стосувалися питань функціонування окремих сегментів ринку фінансових послуг і майже відсутні комплексні дослідження й системний підхід щодо визначення напрямів його розвитку в умовах інтеграції в єдиний ринок фінансових послуг ЄС.

Не викликає сумнівів той факт, що ринок фінансових послуг є життєво важливим для зростання, розвитку і стабільності ринкової економіки. Ринки фінансових

послуг підтримують розвиток корпоративних структур, забезпечують фінансування запровадження інновацій тощо.

Науковці відзначають, що особливу роль у формуванні конкурентоспроможності української економіки й підвищенні результативності виробництва відіграє спроможність ринку мобілізувати значні обсяги вільного капіталу й оперувати ними. Йдеться про розмаїття механізмів фінансування й інвестування, а також надання фінансових послуг інвесторам професійними учасниками ринку фінансових послуг¹.

Умови розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг ускладнено кризовими явищами у світовій економіці, які спостерігаються з 2008 року. На фоні світової фінансової кризи мають місце тенденції експансії, які діють у рамках потужних фінансових центрів, у країни з недорозвинутими фінансовими ринками. У результаті зростає ймовірність того, що число країн, де можуть функціонувати незалежні й повноцінні ринки фінансових послуг, скорочуватиметься. З огляду на такі тенденції доцільно продовжувати активну роботу з подальшого розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг як однієї з найважливіших ознак конкурентоспроможності національної економіки.

Уже сьогодні вирішення завдань подальшого розвитку ринків фінансових послуг України є одним із найважливіших пріоритетів довгострокової економічної політики держави. Перед органами державної виконавчої влади, які регулюють діяльність учасників ринку фінансових послуг, стоїть важливе завдання щодо забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного ринку. Насамперед потрібно забезпечити підвищення ліквідності ринку фінансових інструментів і привабливість довгострокових інвестицій, розширити перелік операцій і фінансових послуг, що створить умови для ефективного функціонування ринку фінансових послуг як механізму залучення інвестицій у розвиток реального сектору вітчизняної економіки.

Світова фінансова глобалізація і процес інтеграції ринків фінансових послуг у європейську фінансову систему зумовлюють активізацію дій регуляторів щодо подальшого розвитку цього сегменту фінансової системи країни. Ситуація, що склалася на світових фінансових ринках, а також зростання зацікавленості міжнародних фінансових інститутів і фондових бірж українським ринком фінансових послуг, потребує не лише якнайскорішого завершення виконання заходів із підвищення ефективності його функціонування, а й формування довгострокових програм щодо вдосконалення регулювання діяльності на ринку фінансових послуг України. До розв'язання проблеми подальшого розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг слід підходити системно й з урахуванням світових тенденцій.

Протягом останніх років державні органи виконавчої влади здійснили низку заходів і прийняли відповідні нормативно-правові документи щодо концептуальних

¹ Бобров Є.А. Роль та місце ринку фінансових послуг у структурі фінансового ринку // *Фінанси України*. — 2007. — № 4. — С. 88—94.

засад подальшого розвитку й удосконалення функціонування ринків фінансових послуг України. Зокрема, з метою активізації інвестиційної діяльності у країні Кабінет Міністрів України видав розпорядження “Про затвердження Програми розвитку інвестиційної діяльності на 2002—2010 роки” від 09.08.2002 № 440-р та “Про затвердження програми “Інвестиційний імідж України” від 17.08.2002 № 577-р. Із метою подальшої розбудови Національної депозитарної системи України та вдосконалення обліку прав власності на цінні папери Кабінет Міністрів України прийняв постанову “Про затвердження Державної програми розвитку Національної депозитарної системи” від 21.12.2004 № 1707.

Водночас із метою розвитку страхового ринку, підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, формування ефективних ринкових механізмів залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку за рахунок забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг з урахуванням міжнародного досвіду, застосування сучасної ринкової інфраструктури й фінансових інструментів Кабінет Міністрів України видав розпорядження “Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року” від 23.08.2005 № 369-р. Концепцією було встановлено стратегічні підходи, які повинні бути покладені в основу державної політики у сфері страхування, створення законодавчих та економічних умов для стимулювання розвитку страхового ринку, визначено основну мету, завдання й напрями його розвитку на період до 2010 року відповідно до головних стратегічних цілей розвитку країни.

Пріоритетними напрямками розвитку фондового ринку відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України “Про затвердження плану заходів з реалізації Основних напрямів розвитку фондового ринку України на 2006—2010 роки” від 07.02.2006 № 131-р визначено: удосконалення механізмів захисту прав інвесторів; розвиток інструментів фондового ринку; зосередження укладання договорів купівлі-продажу цінних паперів на фондових біржах та інших організаціях торгівлі цінними паперами; удосконалення Національної депозитарної системи; удосконалення системи розкриття інформації на фондовому ринку; розвиток інституційної інфраструктури.

Для подальшого розвитку системи кредитної кооперації, розробки й запровадження ефективного ринкового механізму фінансування населення також було видано розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку системи кредитної кооперації” від 07.06.2006 № 321-р. Концепцією визначалися стратегічні напрями державної політики у сфері кооперативного кредитування, що розвивається на ринкових засадах із мінімально можливим втручанням держави, а також принципи функціонування системи кредитної кооперації з урахуванням позитивного міжнародного досвіду. У сучасних економічних умовах постало питання захисту вкладів членів кредитних спілок, що, у свою чергу, зумовило потребу в удосконаленні нормативно-правового регулювання діяльності кредитних інститутів.

Із метою розвитку вітчизняних ринків фінансових послуг Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг України видала розпорядження “Про затвердження Плану заходів з розробки Стратегії розвитку ринків фінансових послуг на період до 2015 року” від 27.10.2005 № 4822.

Потрібно зауважити, що світова фінансова криза внесла свої корективи щодо перспектив розвитку ринків фінансових послуг України. Частина наміченого згаданими нормативно-правовими актами вдалося реалізувати, а частина залишилася не-реалізованою внаслідок ряду причин як зовнішнього, так і внутрішнього характеру. Перед учасниками ринків фінансових послуг і регуляторами постали нові проблеми.

Слід наголосити, що головні зусилля Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України у 2008 році було зосереджено на розробці анти-кризових заходів, пошуку шляхів для підтримки стабільності й надійності фінансових установ, можливостей виконання ними зобов'язань перед споживачами фінансових послуг. Ця робота проводилась із залученням об'єднань професійних учасників ринку, науковців, фахівців фінансових установ і включала, зокрема²:

- запровадження критеріїв якості, нормативів достатності капіталу й інших показників і вимог, які обмежують ризики щодо операцій страховиків із фінансовими активами;
- створення єдиної системи стабілізації та фінансового оздоровлення кредитних спілок і гарантування вкладів їхніх членів;
- підвищення надійності і прозорості механізмів фінансування будівництва житла за рахунок коштів інвесторів;
- запровадження системи оцінки фінансового стану недержавних пенсійних фондів на засадах публічності;
- прийняття рамкового законодавства для запровадження нагляду за фінансовими установами на консолідованій основі.

Зазначимо також, що з метою попередження й мінімізації негативного впливу фінансової кризи Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг розробила ряд документів, у тому числі законодавчих актів, спрямованих на вдосконалення сфери державного регулювання ринків фінансових послуг, що надаються небанківськими фінансовими установами.

У свою чергу, діяльність Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України було спрямовано на досягнення таких цілей³:

- створення умов для ефективного залучення фінансових ресурсів та їх перерозподіл у реальний сектор економіки з урахуванням інтересів суспільства шляхом використання механізмів ринку цінних паперів;
- отримання учасниками фондового ринку інформації, що впливає на формування цін на ринку цінних паперів;

² Звіт Держфінпослуг за 2008 рік. — <http://www.dfp.gov.ua>.

³ Звіт ДКЦПФР за 2008 рік. — <http://www.ssmc.gov.ua>.

- забезпечення рівних можливостей для доступу емітентів, інвесторів і посередників на ринок цінних паперів;
- дотримання учасниками ринку цінних паперів вимог актів законодавства;
- контроль щодо забезпечення прозорості й відкритості ринку цінних паперів, у тому числі в режимі реального часу;
- стимулювання укладених угод за цінними паперами на організаційно оформлених ринках;
- збільшення довіри до фондового ринку з боку інвесторів і професійних учасників фондового ринку;
- формування реального біржового курсу цінного папера;
- захист прав учасників фондового ринку, зокрема інвесторів;
- реалізація механізму прозорого реального встановлення ринкових цін на цінні папери, у тому числі на фондових біржах;
- спонукання учасників ринку цінних паперів до дотримання вимог актів законодавства;
- створення умов розвитку добросовісної конкуренції на ринку цінних паперів;
- підвищення контролю за прозорістю й відкритістю ринку цінних паперів.

Міністерство фінансів України здійснює певні кроки щодо розвитку вітчизняного ринку фінансових послуг. Йдеться, зокрема, про проект “Розширення доступу до ринків фінансових послуг”, який має на меті збільшити роль ринків для економічного зростання шляхом забезпечення довгострокового фінансування малих і середніх підприємств у сільській місцевості (населених пунктах із чисельністю не більше 400 000 осіб) і фінансування інституційного розвитку фінансових установ, що відіграє ключову роль у розвитку інфраструктури фінансового ринку в сільській місцевості в Україні. Кошти в рамках проекту на загальну суму 150 млн дол. США надає Світовий банк для, зокрема:

- кредитування малих підприємств у сільській місцевості, у тому числі сільськогосподарських підприємств;
- збільшення потужності фінансових посередників;
- надання технічної допомоги для зміцнення законодавчої та регулятивної інфраструктури фінансового ринку.

Поряд із цим триває поступова інтеграція українського ринку в єдиний ринок фінансових послуг ЄС. Процес інтеграції зумовлює розробку добре скоординованого й послідовного підходу до процесу поступового наближення українського законодавства до вимог директив ЄС, які стосуються ринків фінансових послуг. Водночас практичне виконання директив ЄС потребуватиме істотних зрушень на основі наглядових повноважень і практики регуляторів фінансового сектору та в галузях управління, бізнесової практики, управління ризиками, дотримання встановлених вимог і розкриття інформації учасниками ринку. Це, у свою чергу, потребує розробки нормативних актів, які дадуть можливість запровадити нове

законодавство протягом розумного перехідного періоду, зокрема у тому, що стосується переходу до нагляду за діяльністю інвестиційних фондів і страхових компаній з урахуванням ризиків.

З огляду на вищезазначене Світовий банк справедливо наголошує на можливості запровадження триетапного підходу до процесу наближення, а саме:

- аналіз законодавчих актів, що передбачає огляд чинних законів і нормативних актів України та визначення положень, до яких необхідно внести зміни й доповнення, для того щоб вони відповідали вимогам директив ЄС;
- наближення українського законодавства до директив рівня 1;
- наближення української нормативної бази до впроваджувальних заходів рівня 2 (впроваджувальні директиви та нормативні акти Комісії), включаючи перехідні періоди.

Кожний пакет впроваджувальних заходів має передбачати перехідні періоди, які мають бути досить тривалими для того, щоб регуляторні органи й учасники ринку мали можливість забезпечити відповідність установленим вимогам.

Важливими є розробка і запровадження програми партнерства між Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку й Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України, з одного боку, та регуляторними органами ЄС, з другого, з метою зміцнення потенціалу обох комісій у галузі здійснення ефективного нагляду за ринками фінансових послуг із дотриманням міжнародних стандартів і стандартів ЄС, які стосуються регулювання й нагляду.

На думку фахівців Світового банку, українській владі необхідно підготувати і прийняти зміни й доповнення до закону про фінансові послуги, щоб закріпити за регуляторними органами фінансового сектору конкретні обов'язки й надати їм чітких повноважень у двох критично важливих питаннях:

- установлення реальних власників регульованих установ;
- додатковий нагляд за діяльністю фінансових конгломератів.

З огляду на світові тенденції глобалізації та євроінтеграції можна визначити такі цілі й завдання подальшого розвитку ринків фінансових послуг:

- формування конкурентоспроможних ринків фінансових послуг в Україні;
- підвищення рівня прозорості, капіталізації та ліквідності ринків фінансових послуг. У межах вирішення цих завдань необхідним є запровадження механізмів залучення дрібних інвесторів і забезпечення захисту їхніх інвестицій; розширення спектру фінансових інструментів; підвищення рівня поінформованості громадян про можливі напрями інвестування заощаджень на ринках фінансових послуг;
- удосконалення інфраструктури ринків фінансових послуг. У межах вирішення питання вдосконалення функціонування інфраструктури доцільно уніфікувати регулювання всіх сегментів організованих ринків фінансових послуг; створення умов для консолідації біржової та розрахунково-депозитарної інфраструктури; підвищення рівня надання фінансових послуг професійними учасниками ринків;

— формування сприятливого податкового клімату для учасників ринків із метою збільшення обсягів інвестицій. Насамперед потребує вдосконалення оподаткування фінансових послуг та операцій із фінансовими інструментами, спрямованих на залучення інвестиційних ресурсів у розвиток реального сектору національної економіки. Удосконалення оподаткування доходів фізичних та юридичних осіб, які інвестують кошти в розвиток економіки;

— удосконалення державного нормативно-правового регулювання на ринку фінансових послуг. Зокрема, підвищення ефективності державного нагляду за діяльністю учасників ринків фінансових послуг; посилення взаємодії державних органів регулювання із саморегулювальними організаціями; зменшення адміністративних бар'єрів і спрощення процедур емісії фінансових інструментів, спрямованих на залучення капіталу в реальний сектор економіки; забезпечення ефективної системи розкриття інформації; подальший розвиток і вдосконалення корпоративного управління; прийняття дієвих заходів щодо попередження недобросовісних дій на ринку фінансових послуг, а також поступове наближення вітчизняного законодавства у сфері регулювання діяльності на ринках фінансових послуг до вимог директив ЄС.

Розв'язання окреслених завдань дасть змогу створити надійну основу для довгострокового росту ефективно функціонуючого й конкурентоспроможного ринку фінансових послуг, який може стати ефективним механізмом залучення фінансових ресурсів у розвиток національної економіки й відіграватиме важливу роль у забезпеченні економічного розвитку України.